

УДК 821.161.2:821.161.1.09(092)](049.32)

DOI 10.31654/2520-6966-2021-18f-103-162-165

Станіславська К. І.

доктор мистецтвознавства, професор

Київського національного університету театру, кіно і телебачення

імені І. К. Карпенка-Карого

Енциклопедія Григорія Самойленка «Микола Гоголь і Україна»: мистецтвознавчий контекст.

(Рецензія на книгу Г. В. Самойленка «Микола Гоголь і Україна:
енциклопедія». Ніжин: НДУ ім. М. В. Гоголя, 2020. 696 с.)

Нещодавно вийшла друком фундаментальна праця відомого українського гоголезнавця, доктора філологічних наук, професора Григорія Васильовича Самойленка «Микола Гоголь і Україна», відразу ставши раритетом (наклад 100 примірників).

Енциклопедія, що налічує понад 900 статей, постає як масштабне дослідження, в якому два центри, два фокуси, виведені в назву, взаємодіють у найрізноманітніших площинах, зокрема: Гоголь в Україні, Гоголь як українець, Україна як батьківщина / любов, натхнення Гоголя, Україна очима Гоголя, Гоголь очима України і Українців та ін. Окреме яскраве місце в цій мозаїці посідають дослідницькі площини «Гоголь у мистецтві України».

Наукові вектори «Гоголь і мистецтво», «Гоголь у мистецтві» вже здобули висвітлення в літературі, проте в цих працях автори досліджують втілення гоголівської тематики переважно в якомусь одному виді мистецтва. Натомість жанр енциклопедії потенціально передбачає широке охоплення, панорамний погляд на певне питання, тому мені як мистецтвознавцю було цікаво відстежити в праці саме цей аспект – Гоголь як тема, об'єкт і предмет в українському мистецтві.

Відразу зазначу, що автор здійснив небачене за обсягом пошукове дослідження: зібраний фактологічний матеріал слугуватиме вагомим базисом для майбутніх мистецтвознавчих пошуків гоголівської тематики.

Насамперед автор віддає шану українським мистецтвознавцям (театрознавцям, кінознавцям), які вже долучилися до вивчення теми «Гоголь у мистецтві» – статті енциклопедії знайомлять нас із цими вченими та їхніми працями.

Щодо втілення гоголівської теми в окремих видах мистецтва, хоча наголосити, що по кожному мистецтву це десятки, а то й сотні імен, саме тому вважаю доцільним не переказувати слідом за автором прізвища митців, а здійснити змістовний огляд різних мистецьких векторів гоголівського ареалу.

У сфері *музики* енциклопедія пропонує розгорнутий перелік персоналій. Це насамперед композитори, що написали твори за сюжетами Гоголя (опери, оперети, водевілі, балети, інструментальні й вокально-хорові твори). Це величезна плеяда академічних співаків з часів Гоголя до сучасності, котрі виконували партії в операх та оперетах, створених на сюжети письменника. Окремо читаємо про оперних режисерів і диригентів музичних театрів, які керували виконанням відповідних творів. Відзначені і сценографи, котрі оформлювали оперні вистави.

Узагальнююча стаття «Музичні твори на сюжети М. Гоголя українських композиторів» (с. 417–418) презентує різножанрові твори в хронологічній послідовності їх створення (від 1876-го до 2008-го року), налічуючи майже двадцять позицій.

Не менш плідним постає і мистецтво *театру*. Безперечно, це драматурги, що інсценізували прозу Гоголя для театральних постановок та створювали п'єси за гоголівськими мотивами. Презентовано надзвичайно розлогу персонологію акторів, які зіграли у виставах за п'єсами Гоголя, причому це актори не лише столичних, а й обласних і районних театрів України. Приділено увагу режисерам і художникам драматичного та лялькового театру.

Достатньо об'ємна стаття «Гімназійний аматорський театр у Ніжині» (с. 132–139) постає не як енциклопедична (фактологічна), а як повноцінна наукова стаття. Автор дуже вдало передає дух епохи, змальовує постать гімназиста Гоголя, що опікується студентським театром, підшукує і виписує репертуар, виконує обов'язки режисера, актора, декоратора, бутафора. Ми дізнаємося не лише про менеджерські здібності майбутнього письменника, а й про його плідну і щасливу акторську долю в гімназійні роки.

Продовжуючи лінію сценічних мистецтв, Г. Самойленко не оминає і мистецтва *балету*, *хореографії*. Композитори, художники-постановники, балетмейстери та танцівники-солісти – заявлені всі основні творчі сили, задіяні в постановці балетів за творами Гоголя. Охоплені навіть суміжні сфери, зокрема хореографічні постановки на гоголівські сюжети в балеті на льоду.

Звісно, не могло не відгукнутися на гоголівську тематику і *кіно*. Автор здійснює ретельний добір українських кінематографістів, чий

стрічки створені за гоголівськими сюжетами: сценаристи, режисери і оператори ігрового та неігрового кіно, актори, художники-постановники (зокрема і художники по гриму), художники-аніматори.

«Кінематографічна українська гоголіана» (с. 281–290) – вагома наукова стаття, де простежується історичний шлях гоголівської теми в українському кіно. Згадано (а подекуди проаналізовано) близько двох десятків творів великого і малого екранів, зокрема й документальних телефільмів.

Микола Гоголь в *образотворчому мистецтві* – здається, неосвяжена тема, проте автор на сторінках енциклопедії ґрунтовно й всебічно розкриває її. В галузі *живопису* представлені художники (і їхні твори), що малювали Гоголя, його оточення, його сюжети та персонажів – з XIX століття і до сьогодні. Дізнаємося і про художників-оформлювачів заповідників та музеїв, пов'язаних з іменем Гоголя. Представлені зразки монументального живопису, зокрема й стінопису із сюжетикою гоголівських творів.

Стаття «Малюнки Гоголя» (с. 380–383) презентує одну з граней таланту Миколи Васильовича, який цікавився малюванням у різних техніках і жанрах.

Широко презентовані *гравюра* і *графіка*, застосовані переважно у книжковій ілюстрації: зазначені імена художників-графіків, що оформлювали ілюстрації до видань творів Гоголя та клавїри опер за його сюжетами.

Представлені митці, що у різних жанрах *скульптури* (станкової, монументальної, декоративної) втілювали образи Гоголя і гоголівських персонажів. Стаття «Пам'ятники М. Гоголю в Україні» (с. 453–467) постає як унікальна збірка скульптурної гоголіани, охоплюючи майже двадцять міст і містечок та презентуючи понад двадцять пам'ятників М. Гоголю.

У галузі *декоративного мистецтва* ми дізнаємося про різьбярів по дереву (портрети Гоголя), художнє ткацтво (гобелени для експозиції музею-садиби Гоголя), гончарство (вироби з рельєфними портретами Гоголя), кераміку (зображення персонажів гоголівських творів). У статті «Народна творчість і Гоголь» (с. 420–422), де відтворено колоритний контекст захоплень письменника фольклором, представлені деякі вироби майстрів декоративного мистецтва: вишиті портрети Гоголя, керамічні фігурки гоголівських персонажів.

Ми зустрічаємо в енциклопедії навіть імена митців *художньої фотографії*, чия творчість у певний спосіб торкалася життя і спадщини Гоголя.

До окремого різновиду мистецтва автор відносить гоголівську *філателію* (с. 594–596) – поштові марки, конверти, відбитки ювелірних пам'ятних штемпелів тощо. Цікава і пізнавальна стаття супроводжується відповідними мініатюрними зображеннями, які, безперечно, мають ознаки художньої візуальності.

У статті «Гоголівські ювілеї у Ніжині» (с. 165–174) згадуються фестивалі та театральні прем'єри гоголівських вистав, міжнародний фестиваль «ГогольFest», художні та документальні стрічки, зняті за мотивами біографії та творів Гоголя.

У статті «Музей Гоголя в Ніжині» (с. 413–417), серед іншого, значну увагу приділено мистецьким експонатам, зокрема, це: портрети Гоголя, його батьків та друзів, малюнки Гоголя, картини із зображенням Гоголя-гімназиста в акторській іпостасі, скульптурні роботи, твори народних майстрів, порцелянові статуетки та ін.

Насамкінець хочу відзначити, що в усіх статтях енциклопедії, присвячених конкретним творам Гоголя, згадуються композитори, художники, театральні й кінорежисери та інші митці, котрі використали той чи інший твір як основу для своїх мистецьких пошуків, проєктів, інтерпретацій.

Книга Григорія Самойленка «Микола Гоголь і Україна» постає не просто як абетковий перелік прізвищ, міст, музеїв, творів – створено історико-географічний, культурологічний та духовний контекст українського часопростору, в якому існує Гоголь як гімназист, письменник, пам'ятник, натхненник, легенда, національний спадок. А мистецька компонента цього часопростору, доводить енциклопедія, не просто надзвичайно важлива – вона є квінтесенцією життєтворчості Миколи Гоголя.

Stanislavska K. I.

Doctor of Arts, Professor of Kyiv National University of Theater, Film and Television. I. K. Karpenko-Kary

Hryhoriy Samoilenko's Encyclopedia "Mykola Gogol and Ukraine": Art Context. (Review of the book by G. V. Samoilenko "Mykola Gogol and Ukraine: an encyclopedia". Nizhyn: M. V. Gogol NDU, 2020. 696 p.)